

Valahii din Muntenegru

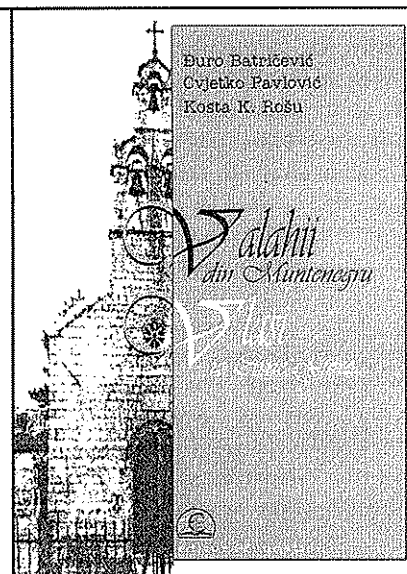
Dr. Biljaņa Sikimić

Studiul „Valahii din Muntenegru”, semnat de trei autori, este rezultatul colaborării îndelungate și reușite între doi istorici muntenegreni de referință – Đuro Batričević și Cvetko Pavlović – și Societatea (Fundatia) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina, respectiv cu președintele acesteia, publicistul și folcloristul Costa Roșu. Majoritatea lucrărilor din studiul „Valahii din Muntenegru” au fost verificate din punct de vedere științific prin publicarea lor în volumele „Actelor Simpozionului „Banatul iugoslav, trecut istoric și cultural”, pe care îl organizează cu succes, an de an, Societatea (Fundatia) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina. De altfel, tradiția cercetării raporturilor sârbo-române în Voivodina este lungă; să amintim doar seriile de publicații care au precedat actualelor simpozioane despre Banatul iugoslav: „Analele Societății de Limba Română” și „Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina”, precum și cele șase simpozioane româno-iugoslave organizate în cursul anilor '70 și '80 ai secolului al XX-lea.

Studiul bilingv „Valahii din Muntenegru” (toate lucrările au fost transpuse în limba română de către publicistul și scriitorul Vasa Barbu) ne pune în lumină, nouă contemporanilor, unele date istorice mai puțin cunoscute despre valahii din Balcani. Interesul științific pentru această temă a apărut încă pe la mijlocul secolului al XIX-lea și în mod continuu se manifestă până în prezent, astfel că, mulțumită actualei bibliografii (de altfel, foarte voluminoasă) din domeniul istoriei și lingvisticii, valahii din Balcani sunt considerați, de către știință, o temă bine cercetată. Evident, este vorba despre valahi – rămășițe ale populației autohtone romanizate din Peninsula Balcanică – care s-au menținut în aceste ținuturi și după venirea slavilor. În cartele domnitorilor sârbi și bosniaci de la începutul secolului al XIII-lea, numele de valahi este dat și locuitorilor din Dubrovnik, drept urmași ai populației romanizate. La început valahii nu au fost legați de un anumit

teritoriu, căci au fost nomazi, dar totuși au fost organizați în grupuri speciale – cătune. Istoriografia de la noi consideră că aceste cătune valahe, înconjurate de populația slavă, nu și-au păstrat mult timp caracterul etnic autohton, ci s-au slavizat, și că acest proces în Serbia s-a încheiat la sfârșitul secolului al XIII-lea. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, valahii au constituit o categorie socială specială care s-a deosebit din aspectul profesiei practicate. Cătunele valahe din Serbia la început s-au aflat sub autoritatea domnitorului, iar mai târziu, prin unele acte de donare, au trecut în proprietatea mănăstirilor și, probabil, și a nobilimii. Ele au avut în frunte conducători, cunoscuți drept *cătunari* (*katunari*) în documentele din Dubrovnik. Însă, este cu mult mai greu să se găsească dovezi științifice sigure despre limba pe care au vorbit-o valahii din Balcani și despre cultura lor spirituală.

Studiul „Valahii din Muntenegru” se bazează, în bună parte, pe material lingvistic, mai precis onomastic. Vom încerca să sumăm pe scurt cunoștințele lingvistice relevante pe care le avem până în prezent despre valahii din Balcani. În ex-Iugoslavia au existat o mulțime de studii lingvistice solide despre cercetările efectuate referitor la valahii din Balcani. Pe lângă vechii cercetători, cum sunt Petar Skok, Henrik Barić, Ivan Popović, de probleme lingvistice romanistice similare s-au ocupat, între alții, Avgust Kovačec, Pavao Tekavčić și Goran Filipi. O contribuție deosebită la elucidarea problemei valahe și-au adus-o și româniștii Sextil Pușcariu, Alexandru Rosetti, Emil Petrović, Radu Flora, Elena Scarlatoiu și Dorin Gămulescu. Materialul onomastic valah a fost analizat cu certitudine în lucrările autorilor contemporani, cum sunt Petar Šimunović, Aleksandar Lome, Pavle Ivić, Milivoje Pavlović și Zvezdan Pavlović. Importanță deosebită au și listele de antroponime valahe din Evul Mediu, pe care le-au făcut Đurdica Petrović, Milica Grković și Mitar Pešikan. În prezent, lexicul apelativ de origine română se cercetează cu succes în cadrul unei discipline slavistice și balcanologice relativ tinere – *carpatologia*.

Vom arăta doar prin câteva exemple în ce direcție au mers unele dintre cercetările interdisciplinare ale acestei probleme, respectiv ce perspective se deschid unui istoric al limbii, dar și unui istoric în general, prin folosirea lexicului onomastic, precum și apelativ al limbii actuale, pentru reconstruirea unei alte limbi – a limbii dispărute în prezent.

Studiul sintetic al istoricului român Silviu Dragomir *Valahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, București 1959, se bazează pe materialul pe care îl oferă o serie de lucrări anterioare ale autorului, importante din aspect istoriografic, dar destul de laice în privința abordării lingvistice. Cu excepția primului capitol consacrat valahilor din Bulgaria, întreg studiul se ocupă cu valahii de pe teritoriul ex-Iugoslaviei. Începând cu Serbia medievală, sunt analizate toate atestările din hrisoave despre valahi și răspândirea lor geografică, fiind abordată în mod deosebit regiunea dintre Vidin și Morava. În capitolul despre valahii din Muntenegru și Herțegovina, Silviu Dragomir folosește și materialul etnografic oferit de Dučić și Erdeljanović. Un capitol aparte este consacrat toponimelor valahe, iar în lista toponimelor valahe sunt incluse și toate toponimele care conțin cuvântul *valah* și derivatele lui. Pe bună dreptate, Dragomir exclude din această analiză, Serbia de nord-est și de nord, în care stratul lingvistic româneasc este de dată recentă. Capitolul

aparte sun dedicate valahilor din Cazin, valahilor „regali”, respectiv din Knin, valahilor din Lika, respectiv valahilor de pe Muntele Velebit, morlacilor din Dalmația și valahilor de pe Insula Krk și de pe Peninsula Istria. În toate aceste capitole sunt prezentate date istorice și onomastice, însă Dragomir este destul de nesigur în capitolul consacrat limbii valahilor. Însuși Dragomir adaugă superficial, listei de toponime valahe, toponimele muntenegrene *Strugarevo* și *Strugari*. Științific este contestabilă și abordarea de către Dragomir a anumitor caracteristici ale limbii valahilor balcanici, de exemplu, că sunt părtinitori, ca și istoromâni, rotacismului (potrivit exemplor: *Rumeri*, *Sarebire* ș.a.)

Lingvistul român Sextil Pușcariu pornește de la anumite studii ale lui Silviu Dragomir care îi oferă o privire sintetică asupra valahilor balcanici din perioada dintre secolul al XII-lea și secolul al XVI-lea. Prin analiza valahilor și morlacilor din Serbia, Bosnia și Herțegovina, Pușcariu expune dovezi că noțiunile păstorești de origine română arată de la cine de fapt au învățat slavii din Balcani meseria de păstori. Pușcariu analizează și problema migrărilor în Dalmația, Slavonia, Istria, iar ca problemă aparte menționează caracterul valah al uscocilor. Analiza onomastică a lui Pușcariu se bazează pe studiile istorice ale lui Konstantin Jiriček, Silviu Dragomir, precum și pe studiile lingvistice ale lui Petar Skok. Materialul onomastic l-a extras din studiul lui Karel Kladeč (care a alcătuit lista tuturor numelor valahe la care putea să ajungă în vremele sale). Pușcariu conchide că valahii (respectiv „românii apuseni”, în terminologia sa) au vorbit același dialect istoric ca și istoromâni de azi, asemănător dialectului dacoromân, dar diferit de dialectul aromân al limbii române.

Petar Skok, renumit romanist și etimolog din Zagreb, a fost preocupat, în prima jumătate a secolului al XX-lea, de raporturile româno-slave la nivel de limbă (în primul rând), iar un loc deosebit în cercetările sale revine urmelor lexice pe care le-au lăsat valahii balcanici în limbile slavilor de sud. Cercetările lui Skok în domeniul limbii române au fost efectuate paralel la mai multe nivele, începând cu studiile romanistice generale, cum sunt „Osnovi romanske lingvistike” („Bazele lingvisticii romanistice”), „Dolazak Slovena na Mediteran” („Ieșirea slavilor la Mediterană”) sau „Slovenstvo i romanstvo na jadranskim ostrvima” B („Slavism și romanism pe insulele din Marea Adriatică”), unde s-a pus accentul pe caracterul primelor contacte ale slavilor cu populația romanizată și valahi balcanici. Petar Skok a publicat

La început valahii nu au fost legați de un anumit teritoriu, căci au fost nomazi, dar totuși au fost organizați în grupuri speciale – cătune. Istoriografia de la noi consideră că aceste cătune valahe, înconjurate de populația slavă, nu și-au păstrat mult timp caracterul etnic autohton, ci s-au slavizat, și că acest proces în Serbia s-a încheiat la sfârșitul secolului al XIII-lea.

studii despre onomastica sud-slavă de origine română în revista „Zeitschrift für Romanische Philologie” (unde sunt analizate toponimele: *Barbatovci*, *Barbatovo*, *Bunovci*, *Hrmanj*, *Romanija*, *Kormata*, *Kormatura*, *Ligati*, *Ligatić*, *Lupulovići*, *Magura*, *Smedrevo*, *Serbulova* etc.). Etimologiiilor românești este consacrată seria de studii cu titlul general „Zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache” (sunt analizate apelativele de origine română, de exemplu: *kočenica*, *laja*, *pura*, *trze*, *hrnjkaš*, *aramija*, *krnata*, *cura*, *skuteljka*, *balaura*, *burag*, *intačiti*, *jabušoliti*, *krpuša*, *parlog*, *plaš*, *skrt* etc.). Acestor cuvinte Petar Skok le-a atribuit origine valahă, deși unele dintre ele mai târziu, în lucrările altor lingviști, au fost interpretate altfel. Soluții etimologice diferite au fost prezentate și în cele patru volume postume ale „Dicționarului etimologic” („Etimološki riječnik”) al lui Petar Skok. Acest dicționar încadrează și un bogat material onomastic, iar câteva determinante sunt consacrate cifrelor românești (determinantele *-čor*, *-đor*, *-ul*, *-đor*, și *-onj*). Unele determinante ale acestui dicționar depășesc nivelul necesităților etimologice și se pot folosi ca izvor de date despre valahii balcanici (determinantele *Vlah* și *Čiribiri*).

Urmele valahilor balcanici în lexicul apelativ au fost analizate temeinic în studiile lui Ivan Popović. Popović a sistematizat toate cunoștințele lingvistice de până atunci despre românisme după principiul geografic și, parțial, cronologic. Constatând că împrumuturile românești sunt bine reprezentate aproape pe întreg teritoriul ex-Iugoslaviei, Popović evidențiază cuvintele caracteristice anumitor regiuni geografice. Astfel, după părerea lui Popović, în Serbia sunt tipice cuvintele: *bač*, *bačija*, *burdelj*, *moša*, *vičorak*, *sugare*, *garda*, *skorteika*, *korsem*, *kaš*, *furka* (*vrka*, *urka*), *fužnem*, *faša*. În Bosnia sunt atestate cuvintele: *zarica*, *skuteljka*, *burdelj*, *pura* și *faša*; în Muntenegru: *berikat*, *kunuzdra*, *mačuga*, *klinur*, *urda*; în Dubrovnik: *kopsa*, *brenza* (și: *brendza*),

undurulja; în Dalmația și pe insulele din Adriatică: *markatunja*, *strgljata*, *konastra* (și: *kunastra*), *glindura* (și: *gljendura*), *bata*, *pato*, *šaso* (și: *šasto*, *šato*), *šopče*, *zeći*. Foarte interesante sunt și părerile lui Popović referitor la profunzimea pătrunderii împrumuturilor românești, astfel că el consideră că unele cuvinte au doar caracter local și apar sporadic, ici și colea (de exemplu *žinzire* în Istria, *zarica* în regiunile centrale); unele apar în două regiuni geografice întru totul separate, unde de cele mai multe ori este vorba de două forme total independente din aspect geografic și cronologic. Popović a analizat separat exemplele confirmate pe un teritoriu mai larg, în măsura în care i-au permis sursele dialectale de odinioară (*mačuga*, *ker*, *treze* / *trznjak*, *burdelj*, *kunuzdra* / *kalastra*, *škorteljka*, *klindur*, *furka*, *fičor*). Fiind conștient de greutatea în privința precizării cronologiei influenței românești asupra limbilor sud-slave, Popović ajunge la concluzia că este vorba de influențe relativ noi când este vorba de apelative și materialul onomastic din regiunile apusene – fiindcă în acele ținuturi în trecut nu au fost români. Noile influențe românești cuprind Banatul, Serbia de răsărit și Bulgaria de apus. La întrebarea referitoare la existența unei influențe românești mai vechi, care ar fi indicat particularități fonetice mai vechi, Popović a răspuns negativ și a conchis că toate împrumuturile românești din domeniul păstoritului nomad sunt de dată mai nouă, „din perioada istorică”, și că sub „stratul etimologic transparent” se află un strat mai vechi, stratul „latinității orientale balcanice”, ceea ce vor dovedi cu siguranță cercetările de viitor.

Așadar, avem în față studiul „Valahii din Muntenegru”. Datorită textelor destre cei mai vechi locuitori ai orașului Cetinje de odinioară și despre triburile valahe Kući, această carte va fi o pietricică valoroasă și stabilă a mozaicului complicat al imaginii valahilor balcanici. ■